

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCING THE SOCIALLY-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Ярмак О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Червонецький С.М.

студент факультету економіки та управління,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Yarmak Olga

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department
of International Economic Relations and Finance,
Kharkiv institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

Chervoneczkyj Sergij

Student of the Faculty of Economics and Management,
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

Статтю присвячено аналізу провідних чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток регіону. Оскільки останнім часом регіональному розвитку приділяється особлива увага, то без знань основних рушійних сил, що впливають на розвиток регіону, неможливо домогтися високих соціальних і економічних показників. Будь-якому регіону необхідно мати повну інформацію про те, які чинники сприяють підвищенню рівня соціально-економічного розвитку. Такі знання необхідні для того, щоб уміти керувати ними, а саме вчасно проаналізувати ці чинники і прийняти правильне рішення в різних сферах, що стосуються регіонального розвитку. Проблема аналізу чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, постійно знаходиться у центрі уваги теорії і практики регіонального управління. Однак у сучасних кризових умовах вона набула особливої значимості, оскільки кризові умови господарювання вимагають формування ефективних і дієвих механізмів управління складними територіальними системами, які б, базуючись на новітніх наукових досягненнях та інноваціях, давали змогу ефективно вирішувати актуальні проблеми подолання кризи з мінімальними негативними соціальними та економічними наслідками.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, місцеві бюджети, регіональний розвиток, чинники, науково-технічний прогрес.

Статья посвящена анализу ведущих факторов, влияющих на социально-экономическое развитие региона. Так как в последнее время региональному развитию уделяется особое внимание, то без знаний основных движущих сил, влияющих на развитие региона, невозможно добиться высоких социальных и экономических показателей. Любому региону необходимо иметь полную информацию о том, какие факторы способствуют повышению уровня социально-экономического развития. Такие знания необходимы для того, чтобы уметь управлять ими, а именно вовремя проанализировать эти факторы и принять правильное решение в различных областях, касающихся регионального развития. Проблема анализа факторов, влияющих на социально-экономическое развитие регионов, постоянно находится в центре внимания теории и практики регионального управления. Однако в современных кризисных условиях она приобрела особую значимость, поскольку кризисные условия хозяйствования требуют формирования эффективных

и действенных механизмов управления сложными территориальными системами, которые, основываясь на новейших научных достижениях и инновациях, позволяли бы эффективно решать актуальные проблемы преодоления кризиса с минимальными негативными социальными и экономическими последствиями.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, местные бюджеты, региональное развитие, факторы, научно-технический прогресс.

The article is devoted to the analysis of the leading factors influencing the socio-economic development of the region. Since regional development has been given special attention recently, without knowledge of the main driving forces that influence the development of the region, it is impossible to achieve high social and economic indicators. Any region needs to have full information about what factors contribute to improving the level of socio-economic development. Such knowledge is necessary in order to be able to manage it, namely, to analyze these factors in time and make the right decision in various areas related to regional development. The problem of analyzing factors affecting the socio-economic development of regions is constantly in the focus of the theory and practice of regional management. However, in the current crisis conditions, it has acquired special significance, since the crisis economic conditions require the formation of effective and efficient mechanisms for managing complex territorial systems, which, based on the latest scientific achievements and innovations, have made it possible to effectively solve urgent problems of overcoming the crisis with minimal negative social and economic consequences. Under the factor should be understood the cause, the driving force of a process, determining its nature or individual features. Factors show the presence of certain qualities inherent in the region that are in demand and are of particular value to it. Such qualities are taken into account when solving energy issues, issues related to the settlement, the location of production, the implementation of investment projects and the movement of goods and so on. When analyzing the level of development of the region, it is necessary to highlight these qualities, on the basis of which one can get an idea of the prospects and competitiveness of the region. Nowadays of particular interest are the factors that influence the level of socio-economic development of the region. As a rule, such a development is affected not by one specific factor, but by a certain group of factors. Moreover, such a set of factors varies over time. Some factors of regional development can be influenced in a certain way, but not others. The article identifies the problem, the task, analyzes the latest research and publications.

Key words: social and economic development, local budgets, regional development, factors, scientific and technological progress.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-якому регіону необхідно мати повну інформацію про те, які чинники сприяють підвищенню рівня соціально-економічного розвитку. На практиці такі знання необхідні для того, щоб уміти керувати ними, а саме вчасно проаналізувати ці чинники і прийняти правильне управлінське рішення в різних сферах, що стосуються регіонального розвитку. Під чинником слід розуміти причину, рушійну силу будь-якого процесу, що визначає його характер або окремі риси. Чинники показують наявність властивих для регіону певних якостей, що затребувані і представляють для нього особливу цінність. Такі якості враховуються під час вирішення енергетичних питань, питань, пов'язаних із поселенням, розміщенням виробництва, реалізацією та фінансуванням інвестиційних проєктів, розміщенням вантажів тощо. Під час аналізу рівня розвитку регіону необхідно виділити такі якості, на основі яких можна отримати уявлення про перспективу і конкурентоспроможність певного регіону. Серед усіх чинників деякі відносяться тільки до галузевих умов (наприклад, енергоємність виробництва) або тільки до регіональних (наприклад, населеність території).

В умовах сьогодення особливий інтерес становлять чинники, що впливають на рівень соціально-економічного розвитку регіону. Як правило, на такий розвиток діє не один пев-

ний чинник, а деяка група чинників у комплексі. Причому такий набір чинників змінюється в часі. На одні чинники регіонального розвитку можна певним чином впливати (наприклад, інвестиції в основний капітал), а на інші – ні (наприклад, природні багатства регіону). Тому проблема залучення інвестицій у регіони України займає центральне місце в науковій та періодичній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. З огляду на вищезазначене, питанням та проблематиці чинників, що впливають на регіональний розвиток, присвячено роботи вітчизняних науковців Т.В. Мірзадаєвої, С.О. Маюренко, В.П. Удовиченка, М.П. Бутка, О.В. Геєця.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на вагомий внесок учених стосовно деяких аспектів, присвячених чинникам, що впливають на соціально-економічний розвиток, у сучасній науковій літературі недостатньо комплексних досліджень у напрямі превентивних заходів соціально-економічного розвитку регіону та аналізу чинників, що впливають на регіональний розвиток.

Таким чином, недостатність комплексних наукових досліджень зумовлює актуальність теми наукової статті, визначає її мету, завдання, предмет та об'єкт.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у розгляді чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів України, на предмет кризовості як елемента попередження виникнення кризи, а також виявленні основних причин виникнення кризових явищ економічного та соціального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під чинниками, що впливають на соціально-економічний розвиток регіону, розуміють сукупність аргументів, що зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів у конкретному регіоні. Чинники визначають кількісні та якісні характеристики видів господарської діяльності та впливають на обсяги й напрями економічної діяльності, на визначення соціальних пріоритетів і виступають практичним інструментом вирішення економічних завдань.

У сучасних умовах великий вплив має комплексний чинник інвестиційної привабливості. Підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону відбувається в результаті залучення в регіон інвестицій, особливо іноземних. Завдяки інвестиціям відбувається збільшення валового регіонального продукту, бюджетних доходів регіону, зайнятості населення тощо.

На соціально-економічний розвиток регіону впливають такі основні чинники [2, с. 364]:

1) конкурентний (необхідно посилити особливо нецінову конкуренцію у сфері якості життя та інновацій);

2) ринковий (взаємопроникнення регіональних, національних і світових ринків) – для регіонів України велике значення має лібералізація зовнішньої торгівлі та усунення найближчим часом різних обмежень завдяки інтеграції до ЄС;

3) виробничий (тут передбачається заміна масового виробництва малосерійним; співучасть індивіда у виробничому процесі);

4) транспортний (збільшення росту вартості перевезень відбувається швидше витрат виробництва товарів, у результаті чого ускладнюється вихід регіональних представників на світовий ринок, що, своєю чергою, сприяє створенню ринків товарів вітчизняного виробництва);

5) чинник економіко-географічного положення регіону щодо джерел сировини, транспортних магістралей, ринків збуту, палива тощо. Тут необхідно зазначити, що дія такого чинника не постійна, це відбувається через відкриття нових джерел сировини, прокладання нових транспортних магістралей і т. ін.;

6) в умовах ринкової економіки велику роль у регіональному розвитку стали грати фактори інформаційних ресурсів і комунікаційних систем, що дають уявлення про можливості найбільш ефективної соціально-економічної діяльності регіону;

7) демографічний чинник має великий вплив на ємність регіонального ринку. Пере-

важно регіони з великою чисельністю населення мають чималий регіональний дохід. Важливим складником цього чинника, що впливає на функціонування регіональних соціально-економічних процесів, є трудові ресурси, що являють собою працездатну частину населення, як зайнятого в суспільному виробництві, так і тих, що знаходяться в резерві (учні, безробітні, студенти, військовослужбовці);

8) для успішного вирішення регіоном соціально-економічних завдань потрібний активний вплив організаційного чинника. Територіальне та й загальне управління виконує основні функції менеджменту: планування, оперативне регулювання, координацію, облік і контроль.

Для підвищення ефективності прийнятих рішень у галузі управління економікою обов'язково залучається НТП. Отже, істотний вплив на регіональний розвиток має науково-технічний чинник.

Головна мета, до якої прагне НТП, – це створення такої новітньої технології, що дасть змогу економити енергію, працю, сировину, а отже, фінансові ресурси. Активне застосування інноваційних технологій дає змогу регіону істотно вирватися вперед у соціально-економічному розвитку.

Під час аналізу соціально-економічного розвитку регіону, крім перерахованих вище чинників, слід звернути увагу на ті, що негативно впливають на показники розвитку регіону. До таких чинників відносять фактори загроз і фактори непередбачуваного характеру. Прояв чинників негативного впливу полягає у такому:

1) негативні чинники носять, як правило, широкий характер й уражають значну частину підсистем, елементів і зв'язків соціально-економічної системи регіону [6];

2) порушення вже існуючого стану впливає на структуру економічного потенціалу, спрямовуючи його ресурси на подолання негативних чинників;

3) вплив негативних чинників знижує темпи соціально-економічного розвитку, приводячи до ще більшої диспропорції в механізмі стійкості.

Одним із найбільш значущих чинників, що чинять негативний вплив, є наявність у регіоні тіньової економіки, подвійної бухгалтерії. Дії корумпованих чиновників, наявність криміналу зменшують доходи регіону, що надходять у вигляді податків і зборів, що, своєю чергою, негативно позначається на місцевому бюджеті. Також зношеність виробничих засобів, що відбувається в результаті перехідних процесів в економіці, вимагає додаткових витрат на відновлення (моральне та/або фізичне) і модернізацію виробництва.

Якщо у вітчизняній економічній теорії традиційно виділяють основні групи чинників (природні, демографічні, економіко-географічні, економічні), то в зарубіжній літературі виділяють дві великі групи чинників – «жорсткі» та «м'які» (рис. 1) [2, с. 367].

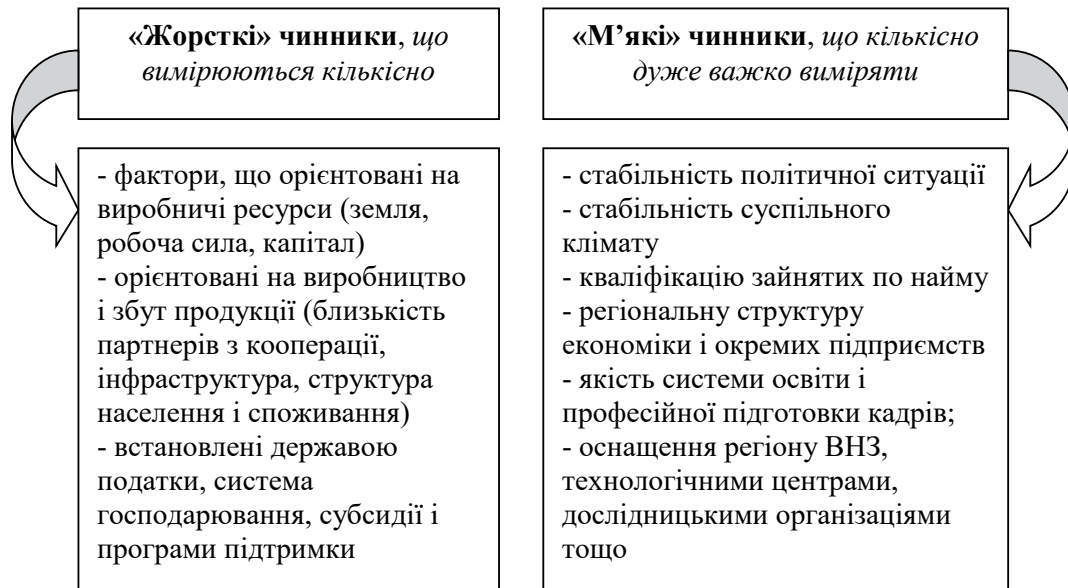

Рис. 1. Групи чинників, що виділяють у зарубіжній літературі

На основі проведеного аналізу чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток регіону, авторами було згруповано їх у п'ять основних груп: природні ресурси, населення, підприємства, інновації та інвестиції, що представлено на рис. 2.

На характер дії і стійкість соціально-економічного розвитку регіону також впливають об'єктивні і суб'єктивні чинники. Об'єктивні чинники формуються під впливом історичних (традиційних) і ринкових (сучасних, новітніх) передумов. До них відносяться: природні, виробничі, фінансові, трудові ресурси; економіко-географічне положення регіону; природні умови; ринкова кон'юнктура. Суб'єктивні чинники формуються під впливом економічних суб'єктів, громадських організацій, державних і місцевих органів влади. До цієї групи чинників відносяться: нормативна та законодавча база, екологічна ситуація в регіоні, політика держави, спрямована на соціально-економічний розвиток і внутрішню політику самого регіону.

Крім цього, всі чинники регіонального розвитку класифікуються на постійні і тимчасові. До постійних чинників належать розвиток НТП, територіальна концентрація капіталу і державне регулювання. До тимчасових – соціальні або інші конфлікти регіонального розвитку, стихійні лиха, надзвичайні ситуації, тобто ті, що відбуваються епізодично.

Також за напрямом дії чинники впливу діляться на зовнішні і внутрішні. Під зовнішніми чинниками розвитку регіону розуміють причинно-наслідкові зв'язки, зумовлені зовнішнім впливом навколишнього середовища. До числа найважливіших зовнішніх чинників можна віднести політичні, правові, господарські, соціальні, технологічні та інші сили впливу зовнішніх систем.

Вплив зовнішніх чинників на розвиток регіону буває прямий (наприклад, вплив на індивідуальний розвиток людини – здоров'я, його фізичну витривалість, працездатність, народжуваність і смертність, деструктивний вплив на природні системи) і непряме (вплив на загальний та індивідуальний розвиток людини, залежність людини від засобів існування, від засобів і результатів праці). Своєю чергою, непрямий вплив зовнішніх чинників може бути виражений у зносі основних засобів промисловості в результаті забруднення навколишнього середовища, а також може стимулювати або не стимулювати вплив природного середовища на соціально-економічний розвиток регіону.

Внутрішні чинники розвитку регіону включають:

1. Умови середовища (клімат, рельєф) і забезпеченість території природними ресурсами.
2. Якість компонентів природного середовища певної території.
3. Форми соціально-економічного устрою.
4. Законодавчу базу.
5. Історично сформовані системи розміщення продуктивних сил тощо.

На основі внутрішніх чинників впливу регіон формує стратегію соціально-економічного розвитку. Тобто існують причинно-наслідкові зв'язки, зумовлені внутрішнім станом суспільства і розвитком території.

До новітніх внутрішніх чинників регіональної системи, що визначає розвиток території в сучасних умовах України, можна віднести:

1. Здатність накопичувати, закріплювати і використовувати інформацію.
2. Ступінь розвитку різних рівнів суспільства.
3. Рівень технологічного розвитку.
4. Соціальні умови існування суспільства (включаючи моральне виховання, стосунки між поколіннями).

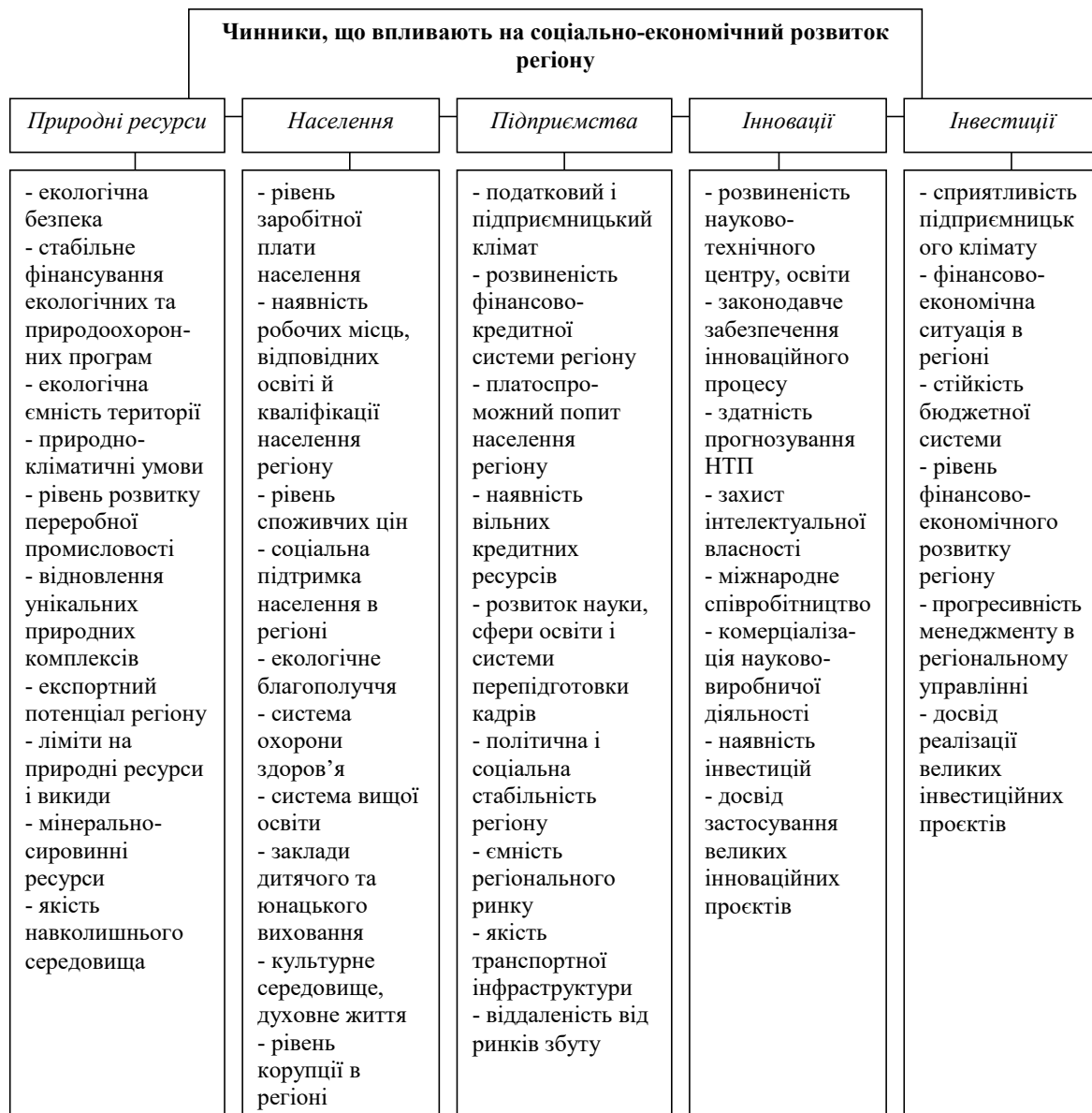

Рис. 2. Чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток

5. Інноваційний, інвестиційний, ресурсний, виробничий, кадровий потенціал регіону.

Соціально-економічний розвиток регіону неможливий без виділення, вимірювання та обліку чинників державної регулятивної політики регіонального розвитку. У рамках завдань, пов'язаних із максимізацією обліку зовнішніх і внутрішніх чинників соціально-економічного середовища, може бути розширено класифікацію факторів, що визначають державну регулятивну політику за такими ознаками: ступінь державного впливу, економічних інтересів регіонів, потенціалу конкурентоспроможності регіонів.

Функціональний зв'язок сукупності основних чинників, що визначають стійкий стан розвитку регіональних систем (P_{PC}), узагальнено можна відобразити за формулою (1) [5, с. 138]:

$$P_{PC} = f(\Phi_{\text{вн.с.}} \cdot \Phi_{\text{зовн.с.}} \cdot \Phi_{\text{екон.пот.}} \cdot \Phi_{\text{соц.пол.}} \cdot \Phi_{\text{р-ку}} \cdot \Phi_{\text{ефект.}} \cdot \Phi_{\text{загроз}} \cdot \Phi_{\text{непередбач.х-ру}}), \quad (1)$$

де $\Phi_{\text{зовн.с.}}$ – фактори зовнішнього середовища; $\Phi_{\text{вн.с.}}$ – фактори внутрішнього середовища; $\Phi_{\text{екон.пот.}}$ – фактори економічного потенціалу регіону; $\Phi_{\text{соц.пол.}}$ – фактори соціального положення; $\Phi_{\text{р-ку}}$ – фактори можливостей розвитку; $\Phi_{\text{ефект.}}$ – фактори ефективності; $\Phi_{\text{загроз}}$ – фактори загроз; $\Phi_{\text{непередбач.х-ру}}$ – фактори непередбачуваного характеру.

Аналіз і класифікація чинників, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, є одним з етапів розроблення стратегії, що безпосередньо впливає на характер і особливості формування регіональних програм. Стратегічний аналіз, як правило, складається з аналізу

сильних і слабких сторін внутрішніх чинників в їх взаємодії з можливостями і негативним впливом зовнішнього середовища.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, будь-який регіон не може мати перевагу за всіма чинниками. У кожного регіону є свій певний набір переваг, що робить його як економічно, так і соціально розвинутим. Для того щоб зберегти і підвищити рівень соціально-економічного розви-

тку регіону, необхідно постійно вдосконалювати групу чинників, що впливають на цей розвиток.

Таким чином, на регіональний розвиток впливає той чи інший набір чинників. Як правило, саме чинники регіонального розвитку застосовуються для пояснення, прогнозування й оцінки соціально-економічної ситуації в регіоні, тому пошук шляхів попередження виникнення кризи на регіональному рівні є одним із важливих загальнодержавних завдань.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутко М.П. Глобалізаційні виклики та національний зміст продовольчої кризи: регіональний вимір. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. 352 с.
2. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2009. 864 с.
3. Ковальська Л.Л. Теоретичні аспекти формування інфраструктури регіону. *Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 23–24 грудня, 2011 р. Луцьк, 2010. С. 20–22.
4. Кондіус І.С. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону. Севастополь : Севастопольський центр перепідготовки та підвищення, 2010. С. 33–35.
5. Мірзодасева Т.В. Засади вирівнювання територіальних диспропорцій в контексті економічної безпеки регіонів. *Економічний простір*. 2009. № 21. С. 138–146.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.10.2019).
7. Удовиченко В.П. Вплив фінансово-економічної кризи на місцевий соціально-економічний розвиток у контексті міжнародного досвіду. *Економічний часопис – XXI*. 2011. № 3–4. С. 62–65.

REFERENCES:

1. Butko, M. P. (2012) Hlobalizatsiini vyklyky ta natsionalnyi zmist prodovolchoi kryzy: rehionalnyi vymir [Globalization challenges and the national content of the food crisis: a regional dimension]. Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihrاف». 352 p.
2. Heiets, V. M. (2009) Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy. K. 864 p.
3. Kovalska, L. L. (2010) Teoretychni aspekty formuvannia infrastruktury rehionu [Theoretical aspects of formation of infrastructure of the region]. *Formuvannia ta rozvytok ekonomiky v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* : zb. tez dop. Vseukr. nauk.-prakt. konf., 23-24 hrudnia, 2011 r. Lutsk. pp. 20-22.
4. Kondius, I. S. (2010) Teoretychni ta prykladni zasady prohnozuvannia stiikoho rozvytku rehionu [Theoretical and applied principles of forecasting sustainable development of the region]. Sevastopol: Sevastopolskyi tsentr perepidhotovky ta pidvyshchennia, 2010. pp. 33-35.
5. Mirzodaieva, T. V. (2009) Zasady vyrivniuvannia terytorialnykh dysproportsii v konteksti ekonomichnoi bezpeky rehioniv [Principles of equalization of territorial disproportions in the context of economic security of regions]. *Ekonomichnyi prostir*. no. 21. pp. 138-146.
6. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 25 October 2019)
7. Udovychenko, V. P. (2011) Vplyv finansovo-ekonomichnoi kryzy na mistsevyi sotsialno-ekonomichnyi rozvytok u konteksti mizhnarodnogo dosvidu [The impact of the financial and economic crisis on local socio-economic development in the context of international experience]. *Ekonomichnyi chasopys – XXI*. no. 3-4. pp. 62-65.